

Makitibi ki kɔ joo ki Pol ndangi adi Koreti je

*Ta ki dɔ makitibi ti ki kɔ joo ki Pol ndangi adi
Koreti je*

Makitibi ti ki kɔ joo ki Pol ndangi adi Koreti je kin, ta ki me ti toji kadi dan Pol ai ki nje kaw-naa je ki Koreti ti maji boy al. Dije madi tuji me Pol ngay ki ta kalde je ki kilɔ rade je. Awi bitɔ ali taki Pol aw ki togi ki kadi e-n nje kaw kilɔ la Jɔju Kirisi al. Lo kin ti, Pol al ta ngay. Nɔ re Pol al ta ngay mindi ka, toji nje kadi-me je ki Koreti ti taki n-ndigi-de wa kin nim, n-sangi rabi kulɔ noji naa ti sɔde nim. E be ə, əl-n ta la rɔne ki nɔl-ne ngay loki poyde ki maji re tee rɔne ti (7.5-15).

Go ta je ti ki oji dɔ ne je ki nga nga ki tee dɔe ti dɔnangi Epaji ti (1.1-11), Pol ole me nje kadi-me je ki Koreti ti dɔ ne je ti ki to ki n-ingɔ rɔde ti me kulɔ noji ti ki to dande ti n-ai sɔde je, ningɔ toji nda kilɔ la nje kaw kilɔ la Jɔju Kirisi adi-de gari to. Pol ɔr-de gin ne ki n-əl-n-de ta je ki nga nga me makitibi ti lɔne ki dɔsay ki n-adi-de, ningɔ əl-de taki n-ingɔ rɔnɔl go ti, mbata ta ki nga ki n-əl-de, kandide ki maji tee go ti (1.12-7.16).

NGa ningɔ, ki oji dɔ ne kaw ki mba ra-n ki nje kadi-me je ki dɔnangi Jude ti (8-9), Pol daji Koreti je kadi ai nje ra maji, ningɔ əl-de ə nɔ: «tɔgari ra maji la Babe laje Jɔju Kirisi maji. Kirisi ki e nje ne kingɔ, nɔ ra rɔne nje ndoo ti mbata lasi, kadi me ndoo ti lie, sai, itali nje ne kingɔ je» (8.9).

Me ndəgi ta je ti ki re go ti (10-13), Pol təl ilə jine kəm dije ti ki njé kəl kə nə e asi kadi e nje kaw kilə al kin. Ba təl ta makitibi ləne ki ngon ta ki ndəy be ki əl ki mindi ki maji (13.11-13).

NDu Pol ki j-ingə me makitibi ti lie ne kin, isi sangi maji lə darəne wa al, nə isi sangi kadi gəri təkɪ e tɔgi ki Luwə wa ə ade ə isi ra-n kilə lie, ningə kadi taai Poy Ta ki Maji kin tə ta ki rɔjeti nim, kadi gəri Kirisi tə Bəbe ləde nim tɔ.

Kuwə ji-naa

¹ Mi Pol ki nje kaw kilə lə Jəju Kirisi ki go ndigi ti lə Luwə, naa ti ki ngokɔ je Timote, j-uwə jisi səi njé kaw-naa je lə Luwə ki isi Koreṭi ti, taa j-uwə ji dije lə Luwə ki isi dɔnangi ti ki Akay ti tae ba pəti tɔ[☆]. ² Kadi me-maji ki kisi-maje lə Bawje Luwə əi ki Bəbe Jəju Kirisi e naa ti səsi.

Pol ra oyo Luwə

³ J-ilə tɔji dɔ Luwə ti ki Baw Bəbe ləje Jəju Kirisi. Bawje ki me-maji lie to mbar mbar, ki e Luwə ki nje səl me me ne je ti pəti. ⁴ E ə e nje səl me je dɔ kɔ je ti ki dangi dangi, mba kadi je ka ji səl me dije ki kɔ je ki dangi dangi tɛɛ dɔde ti tɔ. Kadi ji səl mede ki me-səl ki j-ingə rəe ti. ⁵ Be tɔ ə, təkɪ j-ingə-n kɔ lə Kirisi ngay, Kirisi səl meje ngay tɔ. ⁶ Re j-isi j-ingə kɔ ɔa, e ki mba kadi mesi səl-n, taa e mbata kaji ləsi tɔ. Re me je səl ɔa, e ki mba kadi adi səsi me-səl tɔ. NGA ningə, me-səl kin a ra kadi tə uwəi tɔgisi ba me kɔ ti təkɪ j-isi j-ingə kɔ kin be tɔ. ⁷ Lo kin ti, j-ində meje dɔsi ti njiriri, tado ji gər kadi loki isi indəi rəsi naa

---

☆ **1:1** Knjk 18.1

ti səje dō kō ti, isi indəi rōsi naa ti səje dō me-səl ti ki j-isi j-ingə tō.

⁸ NGakom je, ji ndigi kadi igəri go kō ki tē dōje ti dōnangi Aji ti kin. Dije adi-je kō kadi ki dum kəl tae, e kō ki al dō singəje. Dəw ki ində mene dō ti kadi n-a n-isi ki dōne taa goto. ⁹ Je j-ində meje ti kadi je dije ki gangi ta koy dōje ti ngata. Ningə e be mba kadi j-uwə-n kul rōje je wa al, nə kadi j-uwə kul Luwə ki nje kadi njé koy je j̄i lo koy ti. ¹⁰ E ə taa-je ta ko koy ti kin, ningə a nay ki lo taa-je tae ti. E ə j-ində meje dōe ti, kadi a taa-je ta ko koy ti kin bəy. ¹¹ Ningə, səi wa ka isi indəi rōsi ta ti tō, me kəl ta ti ki Luwə mbata ti ləje. Luwə a ra səje maji ki rəbi ne ki dije ngay dəji mbata ti ləje. Lo kin ti, maji kin a təl ne ra oyo lə dije ngay mbata ti ləje tō.

Pol yəti ndune əji dō kaw mba ləne

¹² Ne ki adi-je rənəl, meje uwə-je ki ta al, ji gər kadi njiyəje dan dije ti ki gəri Luwə al, e ki hal ki səl ləm ləm, ki ne ra ki rōjeti ki j̄ rō Luwə ti. Ningə e njiyə ki ji njiyə ki gosi lə dəw al, nə ki ra maji lə Luwə. Ki bo ngay, e ki pa njiyə kin ə ji njiyə-n ki rōsi ti. ¹³ Ta ki ji ndangi j-adi səsi kin, e ta madi ki rangi al, nə e ne ki itidəi ə igəri me wa kin par. NGA ningə, m-gər kadi a gəri me ay njay bəy. ¹⁴ Təki igəri ndəy ngata kin, a igəri ay njay, ndō təl Babe Jəju ti ki j-a je ne rənəl ləsi təki a səi ne rənəl ləje kin be tō. ¹⁵ Ki me ki t̄j̄ kati kin ə, m-ndigi kadi səi ə m-tē dōsi ti kəte, kadi m-adi səsi ingəi ra maji ki kō joo. ¹⁶ NGA ningə kadi m-j̄ dōsi ti taa m-aw dōnangi Masəduwan ti, ə m-j̄ Masəduwan ti bə[☆], m-təl m-re dōsi ti gogi bəy kadi tə irai səm me ne ge je ti ləm kadi m-aw Jude

☆ 1:16 Knjk 19.21

ti. ¹⁷ NDum ki m-un kin, m-un ki noo be par al, taa ndigi ra je lam e ki go mar ta ti la daw kadi ta m-al m-a na «oyo» a m-tal m-a na «jagi» al. ¹⁸ Luwa asi kadi ma naji lam: ta je ki j-al sasi e «oyo» nim «jagi» nim al. ¹⁹ Tado Jaju Kirisi, NGon la Luwa ki je ki Silasi je ki Timote je[☆] j-il a sasi mbe ta lie kin e «oyo» nim «jagi» nim al. E daw ki ta ki a inga rae ti e «oyo» par. ²⁰ Ninga kun mindi je la Luwa pati, Kirisi a e nje toji-de ka na «oyo» e ki rojeti, taa e ki go rabi lie to a j-isi j-al-n j-a na «Amen», mba kul-a-n toji do Luwa ti to. ²¹ Ninga e Luwa a e nje kadi-je nim, sai je nim, togi me kindo ro naa ti ki Kirisi. E a mbati-je inda-je ta dangi mbata lane. ²² E e to a inda ndaji lane roje ti ta ne lane, taa inda NDilne meje ti ta ne ki adi-je do kate dan ne maji je ti ki inda ta dangi mbata laje, kadi a adi-je.

²³ Mi m-daji Luwa kadi gangi ta ndam, re mngom: ninga e mba kadi m-tuji mesi al, a m-tal mre-n Koreti ti gogi al. ²⁴ Ninga ji sangi rabi kadi j-inda togi dasi ti kadi adi mesi al jagi, tado isi uwai togisi ba me kadi-me ti ne ngata. Ne ki j-isi ji sangi, e kindo ro naa ti sasi do kil a ti mba kadi ingai ronol.

2

¹ Ki oji dam, m-o maji ngay kadi m-tal m-aw rasi ti gogi al, na ta m-tuji mesi. ² Tado re m-tuji mesi a, daw ki a adi-m ronol goto. Daw ki a adi-m ronol ba, e sai ka ki m-a m-tuji mesi ka kin par. ³ Ninga, e gine kin a, m-ndangi-n makitibi ta ndangi m-adi[☆] sasi kadi ta m-aw ki rom al. M-aw ki rom al na ta dije ki kadi adi-mi ronol, tali tuji mem ta tuji yo. M-gar

☆ 1:19 Knjk 18.5 ☆ 2:3 7.8

maji ngay, ki oji dɔsi, kadi rɔnɔl lɔm e rɔnɔl lɔsi pɔti. ⁴ E ki me-ko ki ngay, ki me ki ur made, ki man no ki to kɔm ə m-ndangi-n makitibi m-adi sɔsi. Ningə e ki mba kadi m-tuji-n mesɔ al, nɔ kadi igəri ndigi ki m-ndigi sɔsi.

Me Pol sɔl dɔ dɔw ti ki nje tuji mee

⁵ Re dɔw madi e nje gin me ki tuji ba, e mi ə tuji mem al, nɔ e sɔi pɔti ə tuji mesɔ. Ki kadi j-əl j-adi al dɔ maji al ba, tuji me dije madi dansi ti. ⁶ Ningə ko dɔw ki be kin, ta kosi je ki kaw-naa ki dɔe ti wa kin ase naki. ⁷ E be ə, ki basine kin, kadi adi mesɔ sɔl dɔe ti, ə iləi dɔngəm me ti, nɔ tɔ me tuji ki al dɔ maji j tɔy dɔe. ⁸ Lo kin ti, m-dəji sɔsi kadi oji-e ndigi ki indigi-e adi gər. ⁹ NGa ningə, gin ndangi ki m-ndangi makitibi m-adi sɔsi e kadi m-na mesɔ m-o se itəli rɔsi go ta ti me ne je ti pɔti wa. ¹⁰ Loki mesɔ sɔl dɔ dɔw ti ki ra ne ki majal, mi ka mem a sɔl dɔe ti tɔ. NGa ningə, re mem sɔl, loki ne madi to kadi mem sɔl dɔ ti ba, e mbata ti lɔsi ə mem sɔl-n ta kɔm Kirisi ti. ¹¹ MBa kadi *Satə ingə ta rəbi dɔje ti al, tadɔ ji gəri ndigi ra je lie bəti.

Me Pol a sururu

¹² Loki m-aw m-tee Tirowasi ti kadi m-ilə mbe Poy Ta ki Maji lə Kirisi, m-o kadi Babe tee ta rəbi pay adi-m, ¹³ nɔ mem a sururu, tadɔ m-ingə ngokom Titi al. E be ə, m-iyə njé kadi-me je, ə m-un ta rəbi kaw Masəduwan ti[☆].

Təti rɔ me kində rɔ naa ti ki Kirisi

¹⁴ J-ilə tɔji dɔ Luwə ki əy-je ki dɔkagilo je pɔti adi-je me rɔ ti ki Kirisi təti kin. Luwə un-je ilə-n mbe lə Kirisi ki lo je pɔti adi dije gəri-e tɔ nom kagi ki baye

☆ 2:13 12-13: Knjk 20.1

əti maji ki sane ki lo lo be. ¹⁵ Lo kin ti, ji to tə nom kagi ki baye əti maji, ki Kirisi un adi Luwə be. J-əti maji, mbata ti lə dije ki isi sangi kaji nim, mbata ti lə dije ki isi awi tuji ti nim tɔ. ¹⁶ Ki rɔ dije madi ti, e bay yo ki isi aw səde koy ti, nə ki rɔ njé ki nungɪ ti, e bay kaji ki isi aw səde kaji ti tɔ. Ə se na ə asi kadi ra kilə kin wa? ¹⁷ Je ji to tə ndəgi dije ngay ki isi uni ta lə Luwə tə ne ra gati kin al. J-əl ta ki rɔjeti, ki j rɔ Luwə ti, ta kəm Luwə ti me kində rɔ naa ti ki Kirisi.

3

Bəə kilə je ki me kilə mindi ti ki sigi

¹ Kadi m-dəji m-o se j-isi ji sangi kadi ji tɔji rɔje je wa ka bəy wa? Se kadi ji ra təkɪ dije madi isi rai, ə isi taai makitibi lo ki rangi ti kadi ma naji dɔde ti ki rɔsi ti je taai jisi ti awi ki lo ki rangi ti je kin be wa? ² Makitibi ki kadi ma naji dɔje ti ba, e darəsi səi je wa. Səi makitibi ki ndangi ngame je ti, ki dije pəti gəri nim isi tidəi nim. ³ To ki taga kadi səi makitibi ki Kirisi ndangi adi-je jije ti, ilə-n-je. Kirisi ndangi ki man ndangi ne makitibi ti al, nə ndangi ki NDil Luwə ki nje kisi kəm ba; e makitibi ki ndangi dɔ mbal ti al, nə ndangi ngame dəw ti✧.

⁴ E kin ə e me je ki j-adi ta kəm Luwə ki takul Kirisi. ⁵ Ningə j-a j-əl j-ə nə e ki tɔgi je wa ə ji ran ne madi al, nə e ki tɔgi ki j rɔ Luwə ti. ⁶ E Luwə wa tɔ ə adi-je tɔgi, adi ji təl-n njé ra kilə bəə je me kun mindi ti ki sigi. E kun mindi ki e gin *NDu-kun ti al, nə e gin NDil Luwə ti. Tadɔ NDU-kun ki ndangi e nje re ki koy, nə NDil Luwə e nje re ki kaji.

✧ **3:3** Tee ki taga 24.12; Jərəmi 31.33; Ejəkəl 11.19; 36.26

⁷ Kæte ndu-kun e ki ndangi ki ku ta je kare kare go-naa ti dɔ ba mbal ti, ɓa kunji Luwə unji dɔ ti. *Mojɔ ki nje re ki ndu-kun ka kin, ta kəme ɔ por wor wor, ki lo kadi ngan *Isirayəl je goi ta kəme goto*. Ningə ta kəme ki ɔ por kin, unji dəkagilo ndəy be par ə gine a gangi. Ə re ra kilə ki NDU-kun ki nje re ki koy adi tɔba be ningə, ⁸ ra kilə ki NDil Luwə a əti ɓəl ki dum ɓəy. ⁹ Re kilə lə NDU-kun ki a aw ki dije me ta ki gangi ti adi tɔba ningə, kilə ki kadi Luwə tidə-n dije dije ti ləne a adi tɔba ki əti ɓəl ngay ɓəy. ¹⁰ J-asi kadi j-əl j-ə nə, tɔba ki dɔ kəte, tɔge goto nɔ tɔba ti ki ɓone kin, ki e tɔba ki itə e ki kəte say. ¹¹ Kin ə ne ki lo ti ə a ində də ə ingə tɔba ningə, ne ki a to biti ki nɔ ti tɔba lie a əti ɓəl ki dum. ¹² Ne ki j-isi ngəm tae kin ə ra adi j-aw ki me ki ti kati. ¹³ Je ji ra təkɔi Mojɔ ra-n kin al. Mojɔ ki ilə kibi ta kəmne ti kadi ngan Isirayəl je ooi ta təl ta kunji ki lo ti ə a goto kin al*. ¹⁴ Ne gər lə ngan Isirayəl je goto, dɔde ɓəy ɓəy. Ningə biti ɓone kin ka, loki isi tidəi Kun mindi ki kəke ɓa, kibi kin to ba wa ɓəy. To ba, dəw un kəmde ti al, tado e ki kində rɔ naa ti ki Kirisi ə kibi kin a goto-n kɔ ta kəmde ti. ¹⁵ Biti ɓone kin ka, loki isi tidəi makitibi je ki Mojɔ ndangi kin ə, kibi madi uti kəmde dɔ ne gər ti wa ɓəy. ¹⁶ E ki go rəbi kadi-me Kirisi par ə kibi kin a goto-n ta kəm dəw ti*. ¹⁷ Tado ʔabe e NDil, ningə loki NDil ʔabe e titi, loe ti kin ə taa kiyə taa e titi tɔ. ¹⁸ Ningə j-əl pəti, kibi e ki goto kəmje ti kɔ, adi ji tɔji tɔba lə ʔabe rɔje ti təkɔi kətirongi a tɔji-n ndil dəw be. Lo kin ti, ji mbəl ji to tə ʔabe wa be. ʔabe ki e NDil adi tɔba lie unji dɔje ti unji kunji ki əti ɓəl ki dɔ made ti, dɔ made ti.

☆ **3:7** Tee ki taga 34.29 ☆ **3:13** Tee ki taga 34.33 ☆ **3:16** Tee ki taga 34.34

4

Kirisī e naa ti ki njé kaw kilə je

¹ Təki e kilə ki Luwə ə adi-je ki go me-maji ti lie, təgije goto ta ti al. ² Je ji mbati ne ra ki lo bəyo ti, ki ne ki to rəsəl ki dije isi rai. Pa njiyəje e ki lo kədi kəmnaa ti al, taa ji mbir ta lə Luwə dam kare al tə. Loki ji tōji ne ki rəjeti ki taga ba, ji sangi kadi ji taa me dije ta kəm Luwə ti tə taa yo. ³ NGA ningə, re Poy Ta ki Maji ki j-isi j-ilə mbeə kin, to lo bəyo ti ba, to lo bəyo ti mbata lə dije ki isi awi tuji ti, ⁴ mbata lə njé me ngə je. Su ki nje kəbe də dənangi ti ne, bəy angalde bəy, ne gər ləde goto, adi lo kadi ooi kunji Poy Ta ki Maji ki nje tōji təba lə Kirisī kin goto. Kirisī ki e bana kəm Luwə wa. ⁵ Təki rəjeti, j-isi j-ilə mbe rəje je wa al, nə e Jəju Kirisī ki Bəbe ə j-isi j-ilə mbeə. NGA ningə je wa je bəə ləsi mbata ti lə Jəju. ⁶ Tado Luwə ki nje kəl ə nə: «Kadi kunji unji dan til ti[☆]» kin ə adi kunje unji ngəmeje ti, mba kadi ji gər-n kəti bəl lie ki unji pal kəm Kirisī ti kin.

⁷ Ningə ne maji lə NDil kin, j-oti darəje ti ki tō ki to tə ngoo ki kibə ki nangi be kin. E be kadi to ay njay təki tōgi ki əti bəl kin j rə Luwə ti bi j rəje ti je al. ⁸ Kə je ki dangi dangi kawinaa ki dəje ti, nə budi singə je al; meje gangi man, nə j-ore meje ngə wa kin. ⁹ Dije indəi kəmje ndoo, nə Luwə iyə-je kə al; təti-je nangi, nə təli-je al. ¹⁰ Darəje isi oy ko koy lə Kirisī ki dəkagilo je pəti, mba kadi dije ooi təki Kirisī isi kəm ba darəje ti. ¹¹ Tado je ki j-isi ki dəje taa, j-isi ta koy ti ki dəkagilo je pəti mbata ti lə Kirisī. E be kadi dije ooi təki Kirisī isi kəm ba darəje ti ki ndə

☆ 4:6 Kilə ngirə ne je 1.3

madī ə a oy kīn. ¹² Lo kīn tī, je j-a je ta koy tī kadi tə səi isi kəm ba tə.

¹³ Təki e ndil kadi-me ki kare ba ə isi ra kilə meje tī, makitibi lə Luwə əl ə nə: «E mbata kadi ki m-adi mem Luwə ə m-əl ta lie✧.» Nīngə je ka e mbata kadi ki j-adi meje Luwə ə j-əl ta lie tə. ¹⁴ Tadə jī gər kadi, Luwə ki tēē ki Baḅe Jəju lo koy tī kīn, a tēē səje lo koy tī ki Kīrisi tə. A tēē səje kadi ində je nīm, səi je nīm kadine tī. ¹⁵ Nē je pəti ki tēē dəje tī e mbata maji ləsi. Nīngə, lo kīn tī, ra maji lə Luwə a to mbar mbar kadi aw ki də dije tī ki kəte kəte. Aw ki kəte kəte kadi tə dije ki njé kəl ta ki Luwə, rai-e-n oyo je, piti-e-n je, toi mbar mbar ki də tī.

¹⁶ E mbata kīn ə, j-īngə-n tōgi par par. Re darəje ki koo ki kəm ne kīn ə təge isi təl ki gogi ka, ndilje isi īngə tōgi ki rangi ki ndə je ndə je. ¹⁷ Tadə kəje ki j-isi j-īngə-de ḅone kīn, e kə ki dəkagilo lie e ndəy be par, taa əle kəl kare tə, loki j-un j-ində kadi təḅa tī ki əti ḅəl, ki dəḅəye goto ki a re go kəje tī kīn. ¹⁸ Nē ki j-isi j-ay ngəde, e nē ki dəw oo ki kəmne kīn al, nə e nē ki dəw oo ki kəmne al yo. Nē ki dəw oo ki kəmne, ndəe e ngay al, nə nē ki dəw oo ki kəmne al, a to biti ki nō tī.

5

Darə ki sigi

¹ Ji gər maji kadi re darəje ki je me tī dənangi tī ne, ə ra rəne tə kəy-lo be kīn tuji ə, j-aw ki darə ki sigi ki e kəy ki Luwə ra adi-je me dərə tī nōq, ki e kəy ki dəw ra ki jine al. E Kəy ki a to biti ki nō tī. ² Nīngə ki ḅasine kīn, j-isi jī timə rusi rusi, jī ndigi ngay kadi j-aw j-ur me kəy tī ləje ki dərə tī kīn. ³ NGa nīngə, re

✧ 4:13 Pa je 116.10

j-ur me kəy ti ki dərā ti ki sigi kin ə, dəw a oo-je ki rəje kare al. ⁴ Tado kisije me daro ti, ki e kəy-lo kin, ji timə rusi rusi, ne al do singəje. Ningə ji ndigi kadi j-ər rəje kə me daro ti kin al, nə ji ndigi kadi j-ilə daro ki dərā ti do ti, kadi daro ki kəm dəbi jine do daro ti ki koy. ⁵ Ningə e Luwə wa ə ində kadi ne je kin a rai ne be dəje ti. E e ə ində NDilne meje ti tə ne ki adi-je do kəte dan ne maji je ti ki ində ta dangi mbata ləje, kadi a adi-je.

⁶ Lo kin ti, j-uwə təgi je ba ki dəkagilo je pəti. Ningə ji gər kadi loki je me daro ti ki dənangi ti ne kin bəy ba, je gidi kəy ti ləje, say ki Babe. ⁷ Təki rəjeti, e kadi-me Kirisi ə j-isi j-aw-n, bi e kəmje ba oo lo ə j-isi j-aw-n al. ⁸ J-uwə təgi je ba ə j-isi j-aw-n, ningə ji ndigi ngay kadi j-iyə daro kin, ə j-aw j-ində be kadi Babe ti. ⁹ NGa ningə, re j-isi-n me daro ti kin, ə se ji tuse j-iyə, ne ki uwə meje, e ta kadi ji nəl Babe. ¹⁰ Tado sobi kadi j-a ji tē kare kare kadi j-a no Kirisi ti, lo gangi ta ti lie. Dəw ki ra ka a ingə ne ki sobi dəne, ki go kilə rae ti ki un darəne ra-n: ki re e-n kilə ki maji ə se kilə ki majal.

¹¹ Gin ne ki kadi ji bəl-n Babe, ji gər maji, e ə j-isi sangi rəbi kadi ji buki-n dije goje ti. Luwə gər-je ay njay, ningə m-gər kadi səi je ka, ki kadi əli ta ki ngom al ba, igəri-mi ay njay to. ¹² Ji ndigi kadi ji təl j-əl ta do rəje ti rangi bəy taa kadi igəri-je, al, nə j-adi səsi ta rəbi kadi rəsi nəl səsi dəje ti. Lo kin ti, a ingəi ta ki kadi a turi dije ti ki isi indəi gude ki ne ra ki gidide ti ne kare, bi ne ra ki ngəmede ti al kam. ¹³ Re e rəjeti kadi je dije ki dəje goto ba, e mbata ti lə Luwə ə dəje goto-n, a re je njé kəm-kaa je to ba, e mbata ti ləsi ə je-n njé kəm-kaa je to. ¹⁴ Təki rəjeti, ndigi-

naa lə Kiriſi ɔ ʙe dɔje ti, je ki ji gər təkɪ dəw kare ba oy mbata ti lə dije pəti, adi dije pəti oyi kin. ¹⁵ Oy mbata ti lə dije pəti, mba kadi dije ki isi ki dɔde taa, isi ki mbata ləde əi je wa al ngata, nə mbata ti lə dəw ki oy ə j lo koy ti mbata ləde kin.

¹⁶ NGa ningə, j-a j-o dəw ki go koo-e ti lə dəw al bitɪ ngata. Re kəte je, j-o Kiriſi ki go koe ti lə dəw ka, ki ʙasine kin, j-a j-o-e be al ratata ngata. ¹⁷ Re dəw ində rɔne naa ti ki Kiriſi ʙa, e ne kində ki sigi. Ne je ki kəke dəi kə, ne je ki rəe ti pəti, təlɪ ne ki sigi. ¹⁸ Ningə ne je kin pəti j rə Luwə ti, ki nje təl kulə-je noji naa ti səne, ki rəbi lə Kiriſi. Luwə ki adi-je kilə kulə dije noji naa ti sie e wa. ¹⁹ Tado e Luwə ə, ki rəbi lə Kiriſi, ilə-n dije ki duniya ti, noji naa ti səne, ki kanji tidə majal je ləde ki rai. NGa ningə, ində ta kulə noji naa ti taje ti kadi j-ilə mbeə.

²⁰ Je dije ki Luwə ilə-je tə nje ra kilə to Kiriſi ti. NGa ningə, Luwə un-je ʙar-n səsi ki rɔne ti. Me to Kiriſi ti, j-uwə njasi ba, iləi noji naa ti ki Luwə. ²¹ Kiriſi ki ra majal al, nə Luwə oy majal je ləje ki dɔe ti. Jy ki dɔe ti, mba kadi ki rəbi lie, Luwə tidə-n-je dije ti ləne.

6

¹ Təkɪ je j-ində rɔje naa ti ki Luwə dɔ kilə ti, ji dəji səsi kadi ikidi ra maji lə Luwə ki ingəi kin al. ² Tado Luwə wa əl ə nə:
«Dəkagilo ti ki maji, m-o dɔ ndui,
NDɔ ki e ndɔ kaji dije, m-re m-əsi sili.»
NGa ningə, dəkagilo ki maji nga ə to kin, ndɔ kaji dije nga ə re kin✧.

✧ 6:2 Ejay 49.8

³ Kadi tə kilə ki j-isi ra kin ta goto də ti, ji sangi rəbi kadi ji tigə dəw madi jigi ti al. ⁴ Ne ki j-isi sangi, ji sangi kadi ji toji me ne je ti pəti, təki rəjeti, je bəə kilə je lə Luwə. J-uwə təgije ba ə ji təl j-uwə bəy, me kə je ti, me kəm-to-ndoo ti, me bəl ti, ⁵ gin kində ti lə dije, me dangay ti, ki me sulə ti ki dije sulai kosi je dəje ti. Me kilə ti ki al də singəje, lo to bi goto, lo kuso ne goto, ka j-uwə təgije ba[☆]. ⁶ Ji toji kadi je bəə kilə lə Luwə me kay njay ti, me gər Luwə ti, me kore me ti, me ra maji ti. NDil Luwə e səje naa ti, ji ndigi dije ndigi ki rəjeti. ⁷ Ji toji kadi je bəə kilə lə Luwə me kilə mbə ta ti ki rəjeti, ki j-ilə ki təgi lə Luwə. Ne katiləje, ki də rə ləje, e ne ra ki dana ta kəm Luwə ti. ⁸ Dije əsi gonje je, iləi rəsəl dəje ti je, əli ta ki majal dəje ti je, əli ta ki maji je. J-isi j-əl ta ki rəjeti kin ka ooi-je tə njé ngom je, ⁹ gəri-je bəti, nə ooi-je tə dije ki gəri-de al be, j-a ji njəyə ki dəje taa, nə ooi-je tə njé koy je. Uwəi-je dangay ti ki kanji təl-je, ¹⁰ tuji meje ka rəje nəl-je par par. Je njé ndoo je, nə ji təl dije ngay njé ne kingə ti, to tə ne ki ne ləje goto be, nə ki rəjeti ba, ne kingə je pəti e yəje.

¹¹ Səi dije ki Koreṭi ti, j-əl səsi ka kəm ta, ji tē meje ki rəsi ti. ¹² Ji toji səsi ndigi ki ji ndigi səsi ki taga, nə e səi je ə itēi mesi adi-je al. ¹³ Lo kin ti, m-əl səsi ta təki baw ngan je a əl-n ngane je ta kin be. Ningə ji dəji səsi kadi səi ka, itēi mesi adi-je təki je ji tē-n meje j-adi səsi ka kin be tə.

Gangi naa ki majal

¹⁴ Maji kadi iləi dəsi ki noo be par gin jugi ti ki kare ba ki njé ki gəri Luwə al kam al. Ne ki rəjeti ki ne ki majal a indəi rəde naa ti al; kunji əi ki til asi

☆ 6:5 Knjk 16.23; 19.29; 21.30

kadi a indai røde naa ti al. ¹⁵ Lo kadi Kirisi ai ki Su tade asi naa goto; dæw ki gær Luwæ ai ki dæw ki gær Luwæ al, ne ki a uwæi-naa dɔ ti goto. ¹⁶ Ne ki a ore kæy læ Luwæ ki kagi yo je naa ti goto. Tado j-ai ba, j-ai kæy læ Luwæ ki nje kisi kæm ba tæki Luwæ wa æl-n æ næ:

«M-a m-ra be dande ti, æ m-a m-njiyæ sæde naa ti, M-a mi Luwæ læde, æ ai a æi dije læm tɔ*.»

¹⁷ E mbata kin æ, Bæbe æl-n æ næ:

«ɣgangi-naa ki dije ki gæri-mi al, ɔdi ne ki to nje al,

Ba mi m-a m-uwæ sæsi ki ræm ti*.»

¹⁸ Bæbe ki nje tægi pæti æl bæy æ næ:

«M-a mi Bawsi, æ sæi, a sæi ngan læm ki dingæm ki ki dæne*.»

7

¹ Njé ndigi je læm, tæki j-ingæi ndu-kun je ki Luwæ un adi-je be kin, maji kadi j-ai je wa, j-ayi røje njay dɔ ne ti ki a tuji darøje ki ndilje. Ningæ adi j-indæi røje ta dangi me bæl Luwæ ti.

Rønæl læ Pol

² Indæi-je dan ursi ti! Dæw madi ki ji ra sie majal goto, dæw ki ji tɔ ko ne lie goto, taa dæw ki j-æde ji taa ne lie ka goto tɔ. ³ Ningæ m-æl ta kin be kadi m-gangi-n ta dæsi ti al, tado m-æl kæte ngata tæki j-indæ sæsi dan urje ti kadi re e koy æ koy, kaji æ kaji. ⁴ M-ti mem kati ki ræsi ti, ræm næl-m ngay dæsi ti. M-ingæ tægi ngay, rønæl tæi dæm, me-kø je ti ki j-ingæ-de.

⁵ Loki ji re ji teæ dængi Masæduwan ti nu kin, lo kær kææ goto, j-ingæ kø je ki dangi dangi, rø gæ gidije,

✧ **6:16** Læbæti ki 26.12; Ejækæl 37.27 ✧ **6:17** Ejay 52.11; Ejækæl 20.34

✧ **6:18** 2 Samiyæl 7.14; Ejay 43.6

6əl rosi meje. ⁶ Nə Luwə ki nje kilə dɪngəm me dije ti ki njé səl dɔde, adi-je tɔgi ki rəbi re lə Titi. ⁷ NGa nɪngə, e re lə Titi par ə adi-je tɔgi al, nə e tɔgi ki adi-e kin tɔ ə adi-je tɔgi. Titi əl-je təkɪ indigi ngay kadi oi-mi, taa man nɔ re kəmsi ti nɪm, ta ɔ mesi nɪm mbata ti ləm. Lo kin ti, m-ɪngə rɔnəl ngay dɔ made ti ɔəy.

⁸ Re makitibi ki m-ndangi m-adi səsi kəte kin tuji mesi ka, m-ndɪngə rɔm dɔ ti al. Re m-ndɪngə rɔm dɔ ti ɔa, e mba koo ki m-o kadi tuji mesi dəkagilo madi ti☆. ⁹ Nɪngə ki ɔasɪne kin, rɔm nəl-m mbata mesi ki tuji kin al, nə mba ke ki me tuji ləsi aw səsi adi iyəi rəbi nɛ ra ki majal kɔ. Mesi ki tuji kin ə e nɛ ki Luwə ndigi, adi-je j-əl təkɪ nɛ madi ki majal kare ki ji ra səsi goto. ¹⁰ Tadɔ me tuji ki nəl Luwə, re ki kiyə rəbi nɛ ra ki majal kɔ, mba kadi tɛɛ ki dəw kaji ti, ki kanji kadi dəw ndɪngə rɔne dɔ mee ti ki tuji kin. Nə me tuji ki dəw iyə-n rəbi nɛ rane ki majal kɔ al, a re ki koy. ¹¹ Ki ɔasɪne kin, səi je wa oi kandi me tuji ki nəl Luwə kin ki kəmsi. Ra adi itoi ɔi dɔ rɔsi ti al! Idəji me-səl ki rɔ tɪsi nɪm, ɪndɪngəi rɔsi ngay nɪm, ɔəl təl səsi nɪm, indigi ngay kadi oi-mi nɪm, ta ɔ mesi mbata ləm nɪm, taa tasi e dɔ dəw ti ki ra nɛ ki go rəbe ti al ka kin nɪm tɔ. Itəji me nɛ je ti pəti təkɪ ta kin səi, ɪgotoi me ti. ¹² NGa nɪngə, m-ndangi makitibi kin m-adi səsi mbata lə dəw ki ra nɛ ki go rəbe ti al kin al nɪm, taa mbata lə dəw ki nɛ ki go rəbe ti al kin tuji me al nɪm tɔ. Nə e mba kadi səi je wa, oi tɪngə ki ɪtɪngəi bil mbata ti ləje kin ki kəmsi, ta kəm Luwə ti. ¹³ E kin ə e nɛ ki adi-je tɔgi. Nɪngə j-ɪngə tɔgi par al, nə j-ɪngə rɔnəl ki bo ngay ə wa ɔəy tɔ, loki j-o nəl ki rɔ Titi nəl-e mbata kuwə ki səi pəti

---

☆ 7:8 2.3

uwəi angale indəi nangi me kalsi ti ki itoji. ¹⁴ Kində ki m-un səsi m-ində-n gum ki rəe ti kin, rəm səl-m al. Tə ka ki j-əl-n səsi ta ki rəjeti ki ndə je, piti ki ji piti səsi nō Titi ti tōji rəne ki taga kadi e ta ki rəjeti. ¹⁵ Lo kin ti, rəe nəl-e ngay bəy dəsi ti, loki me ole dō təl rō go ta ti ləsi pəti, ki kuwə ki uwəi-e ki rəsi ti ki buki-naa ti ki bəl. ¹⁶ Rəm nəl-m ngay adi m-ində mem dəsi ti me ne je ti pəti.

8

Kaw ne mba ra-n ki njé kadi-me je ki Jorijaləm

¹ NGakom je, ji ndigi kadi igəri maji ki Luwə ra ki njé kaw-naa je ki dənangi Masəduwan ti kin. ² Kō je ki dangi dangi tēē dode ti, nə be ka rōde nəl-de ki al dō maji, adi me ndoo ti ləde ki ngay wa kin ka, adi ne maji je ləde ngay ki me ki kare. ³ M-ma naji ləde dō ti təki adi ki go tōgide ti, ki madi je adi ki al dō tōgide wa bəy. Ningə e ki me ndigi ləde wa ə adii. ⁴ Dəji-je ə təl dəji bəy, kadi j-adi-de ta rəbi kadi n-əi ka n-iləi jide me ne kaw ti ki mbata lə dije lə Luwə ki isi Jorijaləm ti kin tō☆. ⁵ Rai ne ki al dō e ki j-ində me je dō ti kadi a rai. Uni rōde wa adi Bəbe kəte, ningə go ti, uni adi-je tō, ki go ndigi ti lə Luwə. ⁶ E mbata kin ə, j-ilə-n dingəm me Titi ti kadi təl aw təl ta kilə ne kaw ki mba ra maji kin, təki ilə-n ngire dansi ti ngata kin. ⁷ NGa ningə, təki səi njé ne ki to mbar me ne je ti pəti, adi e me kadi-me ti, me kuji kəl ta ti, me ne gər ti, me tingə bil ti ki kanji to bi dō rō ti, ki me ndigi-naa ti ki ji tōji səsi rəbe, maji kadi itoji təki kilə ra maji kin e ne kingə ləsi ki awi mbar mbar tō. ⁸ Ningə e ne ki m-ində dəsi ti ki tōgi al; re m-əl səsi ta

☆ 8:4 1-4: Rm 15.26

tingə bil lə madisi je 6a, e mba kadi səi, ɔjii ndigi-naa ləsi ki rɔjeti adi dije gəri, me ne kaw ti kin. ⁹ Tado igəri ra maji lə Babe ləje Jəju Kirisi maji. Kirisi ki e nje ne kingə, nə ra rone nje ndoo ti mbata ləsi, kadi me ndoo ti lie, səi, itəli njé ne je. ¹⁰ E ta ki go koe ti ləm ki m-o ə m-əl dɔ ti. Ningə e ta ki sɔbi dəsi wa maji, mbata səi, ə səi dije ki dɔsɔy ki irai kilə kin. Səi dije ki dɔsɔy me ra-e ti par al, nə səi dije ki dɔsɔy me kun-ndu ti ki mba ra-e. ¹¹ Ə ki basine kin, maji kadi itəli ta kilə kin, mba kadi, ki go tɔgisi ti, kilə ki irai ngata nim, ndigi ra-e nim, isi naa ti lay. ¹² MBata, loki dəw adi ne ki me ki kare, Luwə taa ne lie ki adi kin ki go tɔge ti ki me kəy ti, ɓi ne ki aw-n al par ə, Luwə a ində mene dɔ ti al. ¹³ Ningə e ta kadi ji ra səsi kadi osi me ndoo ti al. Osi me ndoo ti kadi e so madisi je ti al, nə e ta kadi asi-naa yo. ¹⁴ Ki basine kin, ki ne ləsi ki to mbar kin, asi kadi a rai ki njé ki ne isi to rɔde, ningə ndɔ ki ne ləde a to mbar ə ne to rɔsi 6a, a rai səsi tɔ. Lo kin ti ə a asi-naa, ¹⁵ təkɪ makitibi lə Luwə əl-n ə nə:
«Dəw ki ɔy ngay, dəw oo pa ne lie al, ningə dəw ki ɔy ngay al, ne ki du-e goto✧.»

Titi ki madine je madi awi Koreṭi ti

¹⁶ J-ilə tɔji dɔ Luwə ti ki ra adi ta ləsi to rɔ Titi təkɪ to-n rɔm kin be tɔ. ¹⁷ Titi ndigi ta ki j-ində nɔe ti kadi təl aw rɔsi ti. Ningə kəte ɓəy taa ka, e wa ki dɔne to rɔe ngay mbata ləsi, adi e ki me ndigi lie e wa ə isi aw-n rɔsi ti. ¹⁸ J-ilə ngokoje kare j-adi aw sie. E ngokoje ki njé kaw-naa je ki dangi dangi əli ta lie maji ɔji-n dɔ kadi rɔ lie mbata Poy Ta ki Maji. ¹⁹ Bəy tɔ, e dəw ki njé kaw-naa je ki dangi dangi iləi

✧ **8:15** Tee ki taga 16.18

jide dæe ti kadi aw saje mba ki mba kilæ ne kaw ki mbata ra maji kin. E kilæ ki j-adi røje ki mbae mba kadi tɔ Babe ingæ-n kɔsi-gon, taa kadi ji tɔji-n ndigi ra maji ki rosi meje kin tɔ. ²⁰ Ki ɔji dɔ la ki dije adi-je ngay kadi je ə j-indæ kəmje go kilæ ti ki kadi ra, j-indæ kəm-kædi dɔ ti kadi dije ooi-je tæ dije ki røjeti al, al. ²¹ Ji sangi kadi ji ra ne ki næl Luwæ par al, næ ji sangi kadi ji ra ne ki næl dije tɔ. ²² Njé kaw ki rɔsi ti kin, j-ilæ ngokɔ je kare sæde nɔ ɔæy. E dæw ki nja ngay, ji na-e, adi j-o tingæ bil lie. Ningæ ki ɔasine kin, to rœ ngay kadi n-e me kilæ ti kin tɔ, mbata taa ki taa mesi. ²³ Ningæ ki ɔji dɔ Titi, e madi njiyæ ləm, taa e madi-kilæm ki rɔsi ti tɔ. Ba, ndæge je ki dani-e, əi ngan njé kilæ je læ njé kaw-naa je ki dangi dangi ki mba kadi Kirisi ingæ-n kɔsi-gon tɔ. ²⁴ Itɔji dije kin adi gæri tæki indigi-de ndigi ki røjeti. Lo kin ti, njé kaw-naa je ki dangi dangi a gæri tæki indigi-de ndigi ki røjeti, taa tɔji ki j-isi j-ilæ dɔsi ti ta kəmde ti kin ka e ki røjeti tɔ.

9

Luwæ ndigi dæw ki adi ne ki rænæl

¹ Ki ɔji dɔ ne kaw ki kadi ji ra-n ki dije læ Luwæ ki isi Jorijalæm ti, kəm kadi m-ndangi ta dɔ ti m-adi sæsi, m-o al. ² M-gær ndigi ra maji ki rosi mesi kin, adi m-piti sæsi ki taga ta kəm dije ti ki dɔnangi Masæduwan ti[☆]. M-əl-de m-ə næ: «NGakɔje je ki dɔnangi Akay ti isi dɔ njade ti kal ne kal.» Ningæ tingæ bil læsi kin ra adi njé kaw-naa je ngay ndæli. ³ Lo kin ti, m-ilæ ngakɔje je ki rɔsi ti kadi piti ki ji piti sæsi ɔji-n dɔ lo kin, tæl ne ki kare al. Ningæ tæki m-əl-n, m-ndigi ngay kadi isi dɔ njasi ti tæki røjeti wa tɔ. ⁴ Tadɔ kin ə re dije ki

☆ 9:2 1.16

dɔnangi Masəduwan ti awi səm rəsi ti, ə isi dɔ njasi ti al ningə, je ki ji taa mesi kin, j-a təl dije ki rɔde sɔlde, nga ningə, rɔsɔl ki bo ngay a e dɔsi ti səi je wa. ⁵ E mbata kin ə, m-o maji ngay kadi m-dəji ngakoje je madi kin kadi awi kəte nɔm ti, rəsi ti, kadi kawin ja kadi-kare me ndigi ki uni ndusi dɔ ti kin. Loki e ki kəsi njae naa ti pəti ə dəw oo ɓa, a e ne kadi ki me ndigi, ɓi e ne ki dəw ində tɔgi dɔ madine ti ə adi-n al.

⁶ Ningə kadi igəri təki:

«Dəw ki dibi ne ndəy be,
A təti ndəy be tɔ;
Ə dəw ki dibi ne ngay,
Ə təti ngay tɔ.»

⁷ Kadi dəw ki ra adi ki go kɔje ti ki oji mene ti, ɓi ki ndingə rɔ ə se ki tɔgi madi ki kində dɔ ti al. Tado Luwə ndigi dəw ki adi ki rɔnəl. ⁸ Luwə aw ki tɔgi kadi adi maji je ki dangi dangi ndogi səsi man ti. Lo kin ti, a awi ki ne je pəti ki kadi ra səsi ki dɔkagilo je pəti. A to səsi mbar mbar kadi uni irai kilə je ki maji. ⁹ Təki makitibi lə Luwə əl-n ə nə:

«Kəy ne kingə ləne ki me ndigi adi njé ndoo je,
Ra maji lie to ki ndɔ je ndɔ je✧.»

¹⁰ Luwə ki nje kadi ko ne nje dibi ne ki nje kadi ne kuso dəw uso, a adi səsi ko ne ki to mbar mbar, taa a ra kadi tɔgi tɔ. Lo kin ti, ra maji ləsi a tɛɛ ki dɔne ki taga wangi. ¹¹ NGa ningə a səi njé ne kingə je me ne je ti pəti, kadi iraii maji ki me ndigi ləsi ki kəte kəte. Ningə a ra kadi dije ki a iləi jisi adi j-adi-de kin, a təli ki oyo adi Luwə tɔ. ¹² Kadi kare ləsi kin, a ra ki njé kadi-me je par al, nə a ra kadi dije təli ki oyo ngay adi Luwə tɔ. ¹³ Loki əi oi maji lə kilə kin

6a, a iləi tɔji dɔ Luwə ti mbata təl ki itəli rɔsi go Poy ta ti ki Maji lə Kirisi, imai naje ki taga kin, ki maji ki irai səde ə ikayɪ ne maji je ləsi adi-de nim adi ndəgi dije pəti nim kin tɔ. ¹⁴ A əli ta ki Luwə mbata ti ləsi, tɔji ndigi-naa ləde ki rɔsi ti, ɔji-n dɔ maji lə Luwə ki ində nangi ripi ripi ki dəsi ti kin. ¹⁵ Tɔji e ki dɔ Luwə ti mbata kadi-kare lie ki dəw oo gəe al kin.

10

Pol rɔ dɔ kilə ti ki to me jie ti

¹ Dije əi nə mi Pol, loki m-o kəmsi 6a m-ilə dəm nangi, a re mi say tɔ ningə, m-un dəm taa, m-ra madi ngə səsi. Nə m-dəji səsi ki takul səl ləm ləm ki me-maji lə Kirisi, ² kadi irai-mi adi m-ra m-adi ngə səsi al, dəkagilo ti ki m-a m-re-n dansi ti. Tadɔ m-ində dəm ti kadi m-a m-ra m-adi ngə ki dije madi ki isi əli əi nə j-isi ji ra kilə lə dije kare kin. ³ E ki rɔjeti kadi je dije, nə j-isi rɔ ko rɔ ki dije isi rɔi-naa kin al. ⁴ Ne rɔ je ki j-isi rɔ-n, e ne rɔ ki j rɔ dəw ti al, nə e ne rɔ ki tɔge j rɔ Luwə ti, kadi tuji tɔgi je ki ngə ngə. Ji tuji-n taga je lə dije ki e taga je ki go rəbe ti al, ⁵ ji budi ne je pəti ki re ki kun dɔ taa ɔgi gər Luwə kɔ. J-a ji ra kadi mər ta je lə dije e mər ta ki kadi təl re səde go ndu ti lə Kirisi. ⁶ NGa ningə, je ɔasi kadi j-ində ba kal dije madi ki a təli rɔde go ta ti al j-ɔji-de, ndɔ ti ki səi pəti a təli rɔsi maji go ta ti.

⁷ Igɔi ne je ki to ta kəmsi ti ne kin! Re dəw madi gər tijəne ti kadi ne dəw lə Kirisi 6a, səbi kadi ində ne kare kin dɔne ti tɔ: re e dəw lə Kirisi 6a, je ka je dije lə Kirisi tɔ. ⁸ A re m-ra rɔnəl ki al dɔ lo ndəy, ɔji-n dɔ tɔgi ki Babe adi-je mba kadi j-ɔsi-n ginsi ki

kæte, 6i kadi ji tuji-n sæsi al kin ka, rəm səl-m al. ⁹ M-ndigi kadi dæw oo-m m-to tæ dæw ki nje kadi sæsi 6æl me makitibi je ti læm ki m-ndangi m-adi sæsi kin al. ¹⁰ Tado dije madi æli æi næ: «Pol, re o makitibi je ki ndangi 6a, e ta je ki nga nga, tægide to, næ lo ki re ki rone 6a, dæw oo tæge al, taa ta kæle ka ndae goto tæ.» ¹¹ Ningæ kadi dæw ki æl ta kin gær dæne ti maji tæki, kae ti wa ki oo-n-je me makitibi ti ki j-isi say ji ndangi ka kin æ, re ji re ki røje ka, kilæ ki j-a ji ra a to be tæ.

¹² Tæki røjeti 6a, je j-asi-naa ki dije madi ki njé kun ta røde kin al, æ se j-a j-un røje j-øji kadide ti al. Ne kare, kun ki isi uni ndude æi je wa par æ rai kilæ, isi goi lo ki røde wa par kin, ra adi ne gær læde goto. ¹³ NGa ningæ, ki øji dæje, j-a j-øji røje ki al dæ loe al, næ j-a j-øji røje ki go gangi kilæ ti ki Luwæ adi-je æ adi j-aw biti ji tee-n røsi ti kin. ¹⁴ Tæ kin æ re j-æ næ j-aw biti ji tee røsi ti æ, ji tæji røje ki al dæ gangi loe al. Tado j-aw biti ji tee røsi ti dæsay ki Poy Ta ki Maji læ Kirisi, tæki røjeti. ¹⁵ Lo kin ti, ji tæji røje ki al dæ gangi kilæ læje al, j-indæ guje ki kilæ læ dije ki rangi al. Næ j-indæ meje ti kadi kadi-me læsi a aw ki dæ made ti, kadi j-ingæ ræbi ji ra-n kilæ je ki æti 6æl ngay dansi ti. J-a ra ki go gange ti ki Luwæ øji-je kadi ji ra. ¹⁶ J-a j-ilæ mbe Poy Ta ki Maji go nangi je ti ki say gidisi ti, ki kanji kadi ji tæji røje ki kilæ læ dije ki rangi ki rai gangi lo ti læde ki sæbi dæde. ¹⁷ Dæw ki ge kindæ gune ningæ, maji kadi un Bæbe æ indæ-n gune[☆]. ¹⁸ E dæw ki Bæbe pite æ ndae to ti 6i e dæw ki nje kun ta rone 6a ndae to ti al.

☆ **10:17** Jærami 9.23; 1Kor 1.31

11

Pol ai ki njé kaw kilə je ki njé ngom

¹ Re asi kadi ɔsi ginm ndəy me dɔ majal ti ləm ningə, m-ə nə oyo ɔsi ginm be! ² Jangi ra-m mbata ti ləsi, ningə e jangi ki j̄ rɔ Luwə ti. M-uwə dɔsi mbata ti lə dingəm kare ba be, ki e Kirisi, kadi tə m-tee səsi nɔe ti tə ngon ki mandi ki ay njay, ki gər ngaw al ɔəy. ³ Nə m-ɔəl kadi nɛ gər ləsi, təl nɛ gər ki majal, kadi gangi dɔɔ ki idɔɔi-naa naa ti ki Kirisi maji, ə ai dana kin, naa ti. Gangi səsi naa ti, ɔsi səsi ngərangi, təkɪ Su ədi-n Awa ki ta ngom ləne kin be✧. ⁴ Dəw madi ki rangi a j̄ nɔɔ kadi re ilə səsi mbe Jəju ki rangi ki e ki j-ilə səsi mbe kəte, a adi səsi ndil ki rangi ki e ki ingəl kəte kin, ə se a adi səsi Poy Ta ki Maji ki rangi ki e ki itaai kəte kin ka, a j̄j̄ kadi ɔsi gine ki tɔgisi par. ⁵ Nɛ kare, mi m-o nɛ ki njé kaw kilə je ki ooi rɔde təkɪ ngay kin itai-mi al. ⁶ Dəmaji ə m-aw ki kuji kəl ta ngay al, nə ki ɔji dɔ nɛ gər ɔa, mi me ti nɔɔ. E nɛ ki j-ɔji səsi taga wangi me nɛ je ti pəti ki rəbi je ki dangi dangi.

⁷ Ningə kadi m-dəji səsi m-o se Poy Ta ki Maji lə Luwə ki mi wa m-ilə səsi mbe ki dɔ ki kilə nangi kadi m-un dɔsi taa, taa m-ilə səsi mbe kare ki kanji kingə nɛ loe kin, e nɛ ki loe ti al ə m-ra wa? ⁸ M-taa nɛ ji njé kaw-naa je ti ki rangi, ki əi je ə rai səm ɔa m-ra-n kilə dansi ti. ⁹ Dəkagilo ti ki m-j̄j̄-n dansi ti, ə nɛ to-n rɔm kin, dəw madi ki m-ɔy-e goto. E ngakoje je ki j̄j̄ dɔnangi Masəduwan ti ə rai səm me nɛ je ti ki to rɔm. Me nɛ je ti pəti, m-uwə tɔgim ba kadi m-ɔy dəw madi al, ningə, m-a m-nay ki lo kuwə tɔgim ba

✧ **11:3** Kilə ngirə nɛ je 3.1-6, 13

ti wa kin. ¹⁰ M-əl wangi tæki dæw madi ki kadi a ɔgi-m kindæ gum ki ta kin dɔnangi Akay ti goto. Ningə m-əl ki ræbi læ ta ki rɔjeti ki j rɔ Kirisi ti ə isi mem ti kin. ¹¹ MBa ri ə m-əl ta kin be ə? M-əl be mbata e ndigi ɔa m-ndigi səsi al, al. Luwə gær maji kadi m-ndigi səsi!

¹² Ne ki m-ra kin, m-a m-nay ki lo ra ti ki nɔm ti, kadi m-ɔgi-n dije madi kin ræbi. Dije ki isi sangi ræbi kadi indæi gude tæki n-asi-naa səje. ¹³ Ko dije kin əi njé kaw kilə je, ki njé ngom je, əi njé ra kilə je ki rɔjeti al, ki tæli rɔde njé kaw kilə je ti læ Kirisi. ¹⁴ Ningə e ne ki æti dæw ɔæl al, tado *Sata wa ki dɔne ka isi tæl rɔne malayka ti ki aw ki kunji. ¹⁵ E ne ki mba al, kadi njé ra kilə je læ Su tæli rɔde njé ra kilə je ti læ Luwə ki rɔjeti. Nə a tæli tade ki go kilə rade ti ki majal.

Ko je ki ingə Pol

¹⁶ M-təl m-əl ɔæy, kadi dæw oo-m tæ dæw ki dæe goto al. A re be al ningə, indigi kadi mi dæw ki dæm goto, kadi mi ka m-ində-n gum ndæy tɔ, tæki isi rai ki dije madi ki isi indæi gude, ə indigi sæde kin be tɔ. ¹⁷ Ta ki m-aw tæ m-əl kin, m-əl ki go ndigi ti læ Babe al, nə m-əl ki go dɔ majal ti læm. Ningə m-gær kadi e ne ki asi kindæ gu. ¹⁸ MBata dije ngay isi indæi gude ki go koe ti læ dæw, adi mi ka m-a m-ində gum tɔ. ¹⁹ Sæi ki sæi dije ki kæmsi ay njay, ə ki me ndigi læsi wa, itæli isi ɔsi gin dije ki dɔde majal. ²⁰ ɔsi ginde adi isi rai səsi ɔæe ti, adi isi usoi səsi, adi isi taai ne jisi ti, ooi tosi al, ɔuki jide kæmsi ti indæi səsi. ²¹ M-əl ta kin ki rɔsəl, ningə e ne ki tɔji kadi je dije ki tɔgije goto. Lo kin ti, m-əl ta tæ dæw ki dæe majal be: ne ki dije madi ooi tæ ne kindæ gude, mi ka m-ində-n gum tɔ. ²² Re əi nə

n-əi Ebirə je ə? Mi ka mi Ebirə tə. Re əi nə n-əi ngan *Isirayəl je ə? Mi ka mi koji Isirayəl tə. Re əi nə n-əi ngan ka *Abirakam ə? Mi ka mi ngon ka Abirakam tə. ²³ Re əi nə n-əi njé kilə je lə Kirisi ə? M-a m-əl ta tə dəw ki dəe goto be m-ə nə m-itə-de me ti say. Tado m-ra kilə m-itə-de nim, m-ra dangay m-itə-de nim, m-ingə kində m-itə-de nim, mi ta yo ti basi basi ki dəkagilo je pəti nim tə. ²⁴ Asi nja mi, *Jipi je indai-mi ta ndəy kuti mitə gide jikare☆, ²⁵ asi nja mitə, Rom je tindai-mi ki gəl, dije tilai-mi ki mbal nja kare kadi n-təli-mi, man uwə-m nja mitə, m-ra kondə kare ki kada kare gin man ti☆. ²⁶ Me kaw mba je ti ləm ki ngay, asi kadi man mbo a uwə-m, asi kadi kaya je ki njé gangi rəbi rai-mi, asi kadi ngakom Jipi je teei tam ti ə rai-mi, asi kadi njé gər Luwə al teei tam ti ə rai-mi, asi kadi me be bo ti, ne ki majal teei dəm ti, asi kadi ne ra-m dilə lo ti, asi kadi ba uwə-m, asi kadi ngakom je, ki əi ngakom ki rəjeti al rai-mi☆. ²⁷ M-ra kilə je madi ki m-ə bəgəgə me ti, ne je ki ngə ingə-m; dəkagilo je ngay bi ədi kəm al, bo ra-m nim, kində ra-m nim, taa taa m-ingə ne kuso al, kul o-m, m-a ki rəm kare. ²⁸ Ki kanji kəl ne je madi, ne ki uwə mem ki ndə je, m-mər ta də njé kaw-naa je ti ki dangi dangi pəti. ²⁹ Kin ə təgi dəw madi goto ə, mi ka təgim goto tə, kin ə dəw madi iyə rəbi lə Kirisi ə, uso-m singəm ti mur mur. ³⁰ Kin ə re e ta kində gu ba, m-ində gum ki təgi goto ləm. ³¹ Ningə Luwə ki Baw Babe Jəju, Luwə ki kəsi-gon e dəe ti biti ki nō ti, gər kadi m-əl ta ngom al. ³² Lok m-teei Damasi ti, nje kəbe ki gin ngar Arətasi ti adi dije toi ta rəbi je ti ki be bo ti kadi uwəi-mi. ³³ Nə uni-mi me kare ti,

☆ 11:24 Dətərənom 25.3

☆ 11:25 Knjk 16.22; 14.19

☆ 11:26

Knjk 9.23; 14.5

tuyi-mi ki bole bər adi m-i taa ki ngal ndogi bər ki gəi gidi ʒe bo m-osi nangi. E be ə m-t̄ē-n jie ti[☆].

12

Ne je ki Babe adi Pol oo me ndil ti

¹ Kində gu e ne ki ndae goto, nə m-a m-nay ki lo kində gum ti bəy. Ningə m-a m-əl ta də ne je ti ki Babe adi m-o me ndil ti ki ne je ki t̄ē ki d̄ē adi m-gər. ² M-gər d̄ingəm kare ki nje kadi mene Kirisi, ki asi bal d̄əgi gide sə bone, Luwə un-e awi sie biti me d̄əra ti ki k̄ə mitə. Ningə d̄ingəm kin, Luwə un-e ki dar̄e wa kin be ə se e me ndil ti wa ka m-gər al, nə Luwə gər[☆]. ³ M-gər kadi d̄ingəm kin Luwə un-e, nə un-e ki dar̄e wa kin be ə se e me ndil ti wa ka m-gər al, nə Luwə gər b̄əti. ⁴ Luwə un-e aw sie biti k̄əbe ti ləne, adi oo ta je ki dum kadi d̄əw əl ki tane. E ta je ki adi d̄əw madi ta rəbi kadi təl əl rangi al[☆]. ⁵ M-a m-ində gum ki ɔji d̄ə d̄əwe kin, nə ki ɔji d̄əm, m-a m-ində gum ʒa, m-ində me t̄əgi goto ti ləm kin par. ⁶ A re kadi m-ində gum ka, d̄əw a oo-m t̄ə d̄əw ki d̄ē goto al, tad̄ə e ta ki r̄əjeti ə m-a m-əl. Nə m-mbati kində gum, nə pane taa d̄əw oo-m t̄ə d̄əw ki ngay ki al d̄ə ne ki oo-m m-isi m-ra ə se oo tam ti. ⁷ Ningə mba kadi m-ində gum ki ne koo me ndil ti ki əti bəl kin al, m-ingə m̄əti madi r̄əm ti. Nje kaw kilə lə *Sat̄ə kare ə ingə kilə kadi t̄ə ində-m kadi m-ində gum al. ⁸ Asi nja mitə, m-n̄ə d̄ə Babe ti kadi ər k̄ə kin r̄əm ti k̄ə. ⁹ Nə Babe əl-m ə nə: «Me-maji ləm asi naki, tad̄ə m-isi m-ɔji t̄əgim me t̄əgi goto ti ləi.» Adi m-a m-ində gum ki t̄əgi goto ləm, kadi t̄əgi Kirisi e d̄əm

☆ **11:33** 32-33: Knjk 9.23-25 ☆ **12:2** Knjk 9.30; 11.25; Gal 1.21

☆ **12:4** 3-4: Lk 23.43

ti. ¹⁰ E mbata kin ə, tōgim goto ka m-ra rənəl nim, dije taji-mi je, adi-mi me-kō je, indəi kəmm ndoo je, adi-mi kō je mbata ti lə Kirisi ka, m-ra rənəl par, tadō loki tōgim goto kin ɓa, e ə m-ingə tōgi ti.

Me Pol osi nangi al mbata ti lə Koreṭi je

¹¹ Basine m-təl dəw ki dəe majal, ningə e səi ə indəi tōgi dəm ti adi m-təl nje dō majal. Səi ə re a mai naji dəm ti, tadō re mi ne madi al ka, ne ki njé kaw kile je ki ngai ngay kam itəai-mi goto. ¹² Ne je ki tōji kadi mi nje kaw kilə rai ne dansi ti adi oi. M-uwə tōgim ba me ne je ti ki nga, m-ra ne kōji je, ki ne je ki əti ɓəl, ki tōgi je ta kəmsi ti. ¹³ E ri ə ndəgi njé kaw-naa je ki rangi ingəi itəi səsi ə? Ne kare ki m-gər ɓa, e kōy ki mi ne ki kōy dəsi ti al kin par. NGA ningə, kadi mesi sol dəm ti ki oji dō ne ki go ti al kin!

¹⁴ Ki basine kin, njam e ta rəbi ti kadi m-aw m-o səsi ki kō mitə☆. Ningə kawm ki m-a m-aw kam, m-a mi ne ki kōy dəsi ti al, tadō e darəsi wa ə m-isi m-sangi, ɓi m-sangi ne kingə ləsi al. Təki rōjeti, e baw ngan je ə a ngəmi ne kingə mbata ti lə ngande je, ɓi e ngan je ɓa a ngəmi ne kingə mbata ti lə bawde je al. ¹⁵ Ningə ki oji dəm, mi ɓasi ngay kadi m-ra ne kō dəsi ti. Darəm ə wa ba pəti, mi ɓasi ngay kadi m-ra kō mbata ti ləsi. M-gər kadi re m-ndigi səsi ngay be kin ə, səi a indigi-mi ngon ndigi al.

¹⁶ Dije madi a əli əi nə e ki rōjeti kadi mi ne kōy ki dəsi ti al, nə a əli təki mi nje kədi kəm dije, m-tə səsi ki ta ngom m-taa-n ne ləsi. ¹⁷ Ə se dan dije ti ki m-ilə-de ki rəsi ti kin, dəw madi ki m-un girə dəe ti m-taa-n ne jisi ti e noo wa? ¹⁸ M-dəji Titit m-ade aw

☆ **12:14** Kawe ki dəsay tə e ki kō joo tə Knjk 18; 2Kor 13.2

dansi ti, ningə m-ilə ngokoje kare m-adi aw sie to[☆]. Ə se Titı un girə taa-n ne madi jisi ti wa? Titı a un girə taa-n ne jisi ti al, tado je səde je kin, je dije ki ndil ki kare ba ə isi ər-je ta rəbi, taa j-isi j-un go rəbi ki kare ba to.

¹⁹ Mari nu ba, isi oi ə nə j-isi ji sangi kadi j-ər ta doje ti ki nōsi ti, nə jagi, e nō Luwə ti, me kində rə naa ti ki Kirisi ə j-isi j-əl-n ta. Ningə ne je kin pəti, e mba kadi əsi ginsi ki kəte me kadi-me ti ləsi. ²⁰ Təki rəjeti, m-əəl kadi loki m-aw m-teḡ dansi ti 6a, m-ingə səsi ta ne ra ti ki nəl-m al. Ə re m-ingə səsi ta ne ra ti ki nəl-m al 6a, ne ki m-a m-ra a nəl səsi al to. M-əəl kadi m-aw 6a, m-tər ta kəl-naa ti, ki ta jangi ki ra ti, ki ta wongi ti, ki ta ni ti, ki ne taji ti, ki ta kəl-naa ta ti, ki ta kəji rə ti, ki ta ne ra ki biriri ti. ²¹ M-əəl kadi kirem dansi ti me ndo je ti ki a re kin, Luwə ilə rəsəl dəm ti ta kəmsi ti. M-əəl kadi m-aw m-a ta nō ti mbata dije madi ngay ki kəte rai majal, nə iyəi rəbe kə al, ə isi ta ne kəbi ti, ki ta sangi-naa kaya ti, ki ta ne ki to ra al ti ba.

13

Ta kəji ki dəbəy ti ki kuwə ji-naa

¹ E kaw ki kə mitə[☆] ngata ə m-a m-aw dansi ti am. NGA ningə, j-a j-o go ta lə dije ki rai majal təki makitibi lə Luwə əl-n ə nə: «Ta je pəti a e ki kun-ndu do ti ki naji ki ma lə dije joo ə se mitə[☆]» ka kin. ² Lo kin ti, m-əl dije ki ndo ki rai majal kəte ki njé je ki rangi pəti, təki re m-təl m-aw dansi ti gogi ə, dəw ki m-a m-isi sie do majal ti lie goto. Ningə ta kin e ta ki ndo ki m-əl kəte, kawm dansi ti ki kə joo kin ngata,

☆ 12:18 8.18 ☆ 13:1 12.14 ☆ 13:1 Dətərənom 19.15; Mt 18.16; 1Tim 5.19; Eb 10.28

nə ki bōne mi say səsi kin ka, m-təl m-re dō ti bəy.
³ M-a m-isi səsi dō ti al, tadō isi sangi kadi oi nē ki tōji kadi Kirisi əl ta ki rəbi ki rōm ti. Kirisi ki, ki rōsi ti aw ki tōgi, isi oji tōgine dansi ti. ⁴ E ki rōjeti kadi dije bəi Kirisi kagi-dəsi ti mbata tōge ki goto, nə isi ki dōne taa ki tōgi lə Luwə. Be tō ə, je ka, tōgi je goto me kində rō naa ti ki Kirisi, nə j-a j-isi ki dōje taa, naa ti sie ki tōgi lə Luwə, ta kəm-naa ti.

⁵ Indəi manji rōsi səi je wa oi se isi njiyāi tō njé kadi-me je wa wa? A igəri kadi Kirisi e dansi ti noo. A re be al ningə, asi kadi oi lo wa ki ai ti dana me kində manji rō ti ləsi kin al tō ən. ⁶ M-gər maji kadi a igəri təki je ji gər lo ki j-a titi. ⁷ J-əl ta ki Luwə kadi irai nē madi kare ki majal al. Ji sangi kadi j-ōji təki je ə j-ingə me ti al, nə ji sangi kadi j-o səsi irai nē ki maji. Təki re to tō nē ki je j-osi ti be ka, kadi j-o səsi irai nē ki maji. ⁸ Tadō je j-aw ki tōgi madi ki kadi j-osi-n ta ta ki rōjeti al. J-aw ki tōgi ki kadi ji ra-n kilə ki rōjeti par. ⁹ Loki tōgi je goto, nə səi tōgisi e ngay bə, j-ingə rənəl. Ningə nē ki j-isi dōji Luwə, e ta kadi itōgi ki kəte. ¹⁰ E mbata kin ə, mi say səsi ka, m-ndangi makitibi kin m-adi səsi kadi tə re ndō ki m-tēē dansi ti bə, m-ra madi ngə səsi ki tōgi ki Bəbe adi-m kin al. Tōgi ki Luwə adi-m kadi m-osi-n ginsi kadi awi ki kəte yo, bi kadi m-tuji-n səsi al.

¹¹ Ki ne kin, ngakom je, maji kadi isi ki rənəl, awi ki kəte kəte, kadi iləi dīngəm me-naa ti, adi ndusi osi go-naa ti, ə isi ki lapiya, ningə Luwə ki nje ndigi dije ki nje kadi lapiya a e naa ti səsi.

¹² Uwəi ji-naa kare kare pəti ki kuwə-naa rō ti. Njé kadi-me je pəti uwəi jisi.

¹³ Kadi me-maji lə Bəbe Jəju Kirisi, lə Luwə ki nje

ndigi dije, ki læ NDil Luwə ki nje kuwə dije naa ti, e
naa ti səsi pəti. Amen!

KĒLƏ-MĪNDĪ KĪ SĪĠ

New Testament in Bedjond (CD:bjv:Bedjond)

copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Bedjond

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright Information

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Bedjond

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-11-01

---

xxx

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files
dated 29 Jan 2022
a4f34a03-c89e-55e0-bc3f-22f7829df823